

Α΄ ΑΡΣΑΚΕΙΟ ΛΥΚΕΙΟ ΨΥΧΙΚΟΥ
ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2013-2014

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μαγκανάς Κωνσταντίνος

Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΥ
ΣΤΙΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΝΕΩΤΕΡΩΝ
ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

Υπεύθυνος καθηγητής Δημήτριος Μπαλτάς

Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΥ

ΣΤΟΝ ΧΕΓΚΕΛ

Η «ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΤΟΥ κυρίου-και-του-δούλου» εμφανίζεται στο Κεφάλαιο IV του μεγάλου έργου του Η Φαινομενολογία του Πνεύματος, Για έναν στοχαστή ο οποίος αποβλέπει σε έναν τόσο μεγαλεπήβολο στόχο όσο η «απόλυτη αλήθεια», το προκαταρκτικό ερώτημα που οφείλει να απαντήσει είναι πώς έγινε εφικτή η κατάκτησή της. Αυτή είναι η αποστολή του Προοιμίου, και αυτό τον ρόλο αναλαμβάνει να εκπληρώσει η Φαινομενολογία παρακολουθώντας, βήμα προς βήμα, μέσ' από διαδοχικές —βασανιστικές— θέσεις και άρσεις βεβαιοτήτων, την περιπετειώδη άνοδο της συνείδησης από την εμπειρική βεβαιότητα των αισθήσεων μέχρι την απόλυτη γνώση. Δεν χρειάζεται να πούμε ότι τα στάδια αυτής της ανόδου — Αισθητηριακή βεβαιότητα, Κατ' αίσθησιν αντίληψη, Διάνοια, Λόγος— αντιστοιχούν στις βαθμίδες της υπερβατολογικής κατασκευής του Καντ• μόνο που εδώ, ό,τι στον Καντ εμφανίζεται ως αλληπάλληλοι «όροφοι», για να το πω έτσι, ενός στατικού οικοδομήματος, ακτινογραφία μιας στιγμιαίας συνείδησης στην εκδίπλωση των έμφυτων ικανοτήτων της, ανασυγκροτείται δυναμικά ως διαδοχικές «στιγμές» μιας διαδικασίας της οποίας η εξωτερική όψη συμπίπτει με την εκδίπλωση της ανθρώπινης ιστορίας. Αυτή είναι απαραμείωτη η καινοτομία του Χέγκελ: εισάγει για πρώτη φορά την ιστορία στο εσωτερικό της μεταφυσικής, όπως θα λέγαμε — ή, αλλιώς διατυπωμένο, συμπλέκει την επιστημολογική πορεία ανάπτυξης της αυτοσυνείδησης με την ιστορική

πορεία της ανθρωπότητας από τη δουλεία στην ελευθερία. Το ιστορικό πρόβλημα είναι, για τον Χέγκελ, πώς φτάνουμε στην ελεύθερη, έλλογα ρυθμισμένη πολιτική συλλογικότητα. Σύμφωνα με την κοπιώδη διαλεκτική λογική του, αναγκαστικά δια του αντιθέτου της: μέσ' από την αυθαιρεσία, τη βία και την ανελευθερία, σαν να λέμε, και ως τελική άρση αυτών. Αυτή τη διαλεκτική αναλαμβάνει να εκθέσει στο κεφάλαιο περί ελευθερίας και δουλείας. Αν η Συνείδηση στο σχήμα που εκθέσαμε παραπάνω είναι προϊόν των γνωστικών δυνάμεων του ανθρώπου, η Αυτοσυνείδηση είναι προϊόν των βουλευτικών του δυνάμεων. Η βούληση εμφανίζεται αρχικά, λέει ο Χέγκελ, ως επιθυμία – δηλαδή, πρόθεση ιδιοποίησης και ανάλωσης του αντικειμένου. Τι συμβαίνει όμως τη στιγμή που στον ορίζοντα εμφανίζεται μία άλλη βούληση, αποφασισμένη εξίσου να ιδιοποιηθεί για λογαριασμό της το αντικείμενο; Εγκαινιάζεται ένας δραματικός αγώνας ζωής και θανάτου, όπου αναγκαστικά η μία συνείδηση πρέπει να εξαλειφθεί ως τέτοια, να περιέλθει δηλαδή στην κατάσταση αντικειμένου. Είτε η μία θα φονευθεί, λοιπόν, είτε θα ανταλλάξει τη ζωή της με την ελευθερία της αποποιοούμενη την ίδια της την υποκειμενικότητα – θα γίνει δηλαδή «πράγμα», υπόδουλο σώμα στην υπηρεσία της απόλαυσης του κυριάρχου. Η ιστορία όμως δεν τελιώνει εδώ. Γιατί ίδιον της ανθρώπινης υποκειμενικότητας είναι, πέρ' από την απλή επιθυμία, το αίτημα αναγνώρισης, η δεύτερη βαθμίδα της βούλησης. Ο κύριος αφενός επιθυμεί να αναγνωρισθεί ως τέτοιος, και αυτό μπορεί να γίνει μόνο από μία άλλη ελεύθερη συνείδηση, άρα η αναγνώρισή του εξαρτάται από την ανεσταλμένη ελευθερία του δούλου• αφετέρου, η ίδια του η απόλαυση τώρα είναι μεσολαβημένη από την εργασία του δούλου, από τον οποίον έτσι εξαρτάται διπλά. Την τρίτη διαδοχική στιγμή

αυτής της, εκεί που η αντιπαλότητα έχει λήξει και η σχέση κυριότητας μοιάζει να έχει παγιωθεί μονόπλευρα, ο κύριος αποδεικνύεται δούλος τού δούλου, και δεν έχει άλλη επιλογή από να προβεί στην αναίρεση της σχέσης δουλείας μέσα στην αμοιβαία αναγνώριση και ελευθερία. Αυτό βεβαίως δεν γίνεται από τη μία στιγμή στην άλλη, αλλά στη διάρκεια μιας μακράς ιστορικής πορείας όπου η πρωτοβουλία έχει περάσει πλέον στα χέρια του δούλου.

Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΥ

ΣΤΟΝ ΜΑΡΞ

Ελεύθερος και δούλος, πατρίκιος και πληβείος, με μια λέξη, καταπιεστής και καταπιεζόμενος, βρίσκονταν σε διαρκή αντίθεση μεταξύ τους, έκαναν αδιάκοπο αγώνα, έναν αγώνα που τελείωνε κάθε φορά με έναν επαναστατικό μετασχηματισμό ολόκληρης της κοινωνίας. Η θεωρία αυτή βρίσκει βάση και στην αρχαία δουλοκτητική κοινωνία όπου πάρχει ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και, συνεπώς, εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. Στις πόλεις-κράτη, αλλά και στα υπόλοιπα γνωστά τότε κράτη, από τη μια πλευρά βρίσκονται οι κύριοι (δουλοκτήτες) και από την άλλη οι δούλοι. Κατά τον Μαρξ, «ο δούλος μπαίνει σαν ανόργανη προϋπόθεση στην ίδια μοίρα με τα άλλα φυσικά όντα, πλάι στα ζώα ή σαν εξάρτημα της γης».

Η ελευθερία καταργήθηκε από το σύστημα του καταμερισμού της εργασίας, στο οποίο το άτομο βλέπει να του αποσπών το προϊόν της εργασίας του. Αυτό ο Μαρξ το χαρακτηρίζει ως αλλοτρίωση. Η χρησιμοποίηση μηχανών και μηχανημάτων στην παραγωγή θα μπορούσε να απελευθερώσει τον άνθρωπο. Η υπεραξία της εργασίας του, δηλαδή το προϊόν που παράγει το προλεταριάτο, καρπώνεται από την κοινωνική τάξη που εκμεταλλεύεται τις παραγωγικές του δυνάμεις. Δημιουργείται έτσι ένα προλεταριάτο το οποίο είναι ολοένα και πιο εξαρτημένο και μίζερο. Όσο ο χρόνος εργασίας αυξάνεται (υπερωρίες, διεύρυνση ωραρίου) τόσο

περισσότερο η εκμεταλλεύτρια κοινωνική τάξη κερδίζει εις βάρος του προλεταριάτου.

Ο Μαρξ προσδιορίζει την υφαρπαγή αυτή με τη θεωρία της υπεραξίας. Η υπεραξία κατάσχεταί πλήρως από το κεφάλαιο το οποίο δεν πληρώνει στον εργάτη παρά τα απολύτως απαραίτητα προκειμένου να συνεχίσει να παράγει και να εργάζεται. Ο κόσμος της παραγωγής αποτελείται από άτομα που εκμεταλλεύονται και εκμεταλλεζόμενους. Ο άνθρωπος αποξενώνεται όχι μόνο από το προϊόν της εργασίας του αλλά και από τους άλλους ανθρώπους. Η πηγή αυτής της αμοιβαίας εκμετάλλευσης είναι η ιδιοκτησία των μέσων που καθιστούν εφικτή την οικονομική παραγωγή (π.χ. εργοστάσια, χωράφια κλπ). Η κατάργηση αυτής της ατομικής ιδιοκτησίας και η συλλογική διαχείριση των μέσων παραγωγής θα επέτρεπε στον άνθρωπο να επανακτήσει την πραγματική του φύση, δηλαδή την κοινωνική του ύπαρξη.

Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΥ

ΣΤΟΝ ΝΙΤΣΕ

Ο Νίτσε σηματοδοτεί το τέλος μιας μεγάλης παράδοσης του στοχασμού στη γερμανική γλώσσα, η οποία ξεκινάει με τον γερμανικό ιδεαλισμό. Ο νεοκαντιανισμός που ακολουθεί, με όλα τα παρακλάδια του αντιπροσωπεύει μια εντελώς άλλη παράδοση, ακαδημαϊκή κατά τις βαθύτερες αρθρώσεις της και με ένα καινούργιο νόημα του όρου, που συνδέεται με την τελική διαμόρφωση και γραφειοκρατική άρθρωση του εθνοκρατικά ελεγχόμενου πανεπιστημίου. Διότι, από ιστορική άποψη, η παράδοση για την οποία μίλησα ακολουθεί κατά πόδας τις ταραχώδεις εξελίξεις στα γερμανόφωνα κρατίδια οι οποίες, από τους πρώτους κραδασμούς που εξαπέλυσε η Γαλλική Επανάσταση και μέσ' από μια σειρά θεσμικών κλυδωνισμών, θα οδηγήσουν μέχρι την ενοποίηση της Γερμανίας από τον Βίσμαρκ (στη δεκαετία του 1870). Πρόκειται για την οριστική εγκατάλειψη της μεγάλης θεωρησιακής φιλοσοφίας και κατάρρευση του φιλοσοφικού συστήματος ως τέτοιου, που ακολούθησε το τέλος του εγγελιανισμού και συνδέεται με την παρουσία και το καταλυτικό έργο μια δράκας ριζοσπαστών διανοουμένων. Ιστορικοφιλοσοφικά μιλώντας, σηματοδοτεί την αντίδραση μιας ευαίσθητης μερίδας διανοουμένων στον επερχόμενο «δημοκρατικό» απολυταρχισμό: δηλαδή, στο γραφειοκρατικό «κλουβί» του σύγχρονου εθνικού κράτους και, προπαντός, στην οδυνηρή πραγματικότητα της οποίας αποτελούσε το κράτος αυτό τη συγκάλυψη και ταυτόχρονα νομιμοποίηση – τις άγριες νέες μορφές εκμετάλλευσης και αλλοτρίωσης που συνυφαίνονταν με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και την επεκτεινόμενη εμπορευματική αγορά.

